

נייר עמדה בנושא

תקנות לעידוד טוהר המידות בשירות הציבורי

רקע

החוק לעידוד טוהר המידות בשירות הציבור התשנ"ב-1992 (להלן "החוק"), מסמיך את נשיא המדינה או יושב ראש הכנסת בהתייעצות עם נשיא המדינה להעניק תעודת הוקרה לעובד ציבור שהגיש בתום לב תלונה מבוססת לממונים עליו או לגוף בודק, על שחיתות או פגיעה בטוהר המידות שנעשתה במקום עבודתו. החוק מסמיך את שר המשפטים לקבוע תקנות ליישום חוק זה, תוך התייעצות עם נשיא המדינה יושב ראש הכנסת ובאישור וועדת החוקה של הכנסת.

מנקודת המבט היהודית חוק זה מעורר דילמה לא פשוטה. מצד אחד השמירה על טוהר המידות והמלחמה בשחיתות הם ערכים חשובים ביותר, ובלעדיהם אף חברה אינה יכולה להתקיים. מאידך, חוק זה מעודד אנשים לספר בגנות חבריהם ולפגוע בכבודם ובמעמדם, דבר ההמוגד לאיסורי רכילות ולשון הרע שבהלכה היהודית. איסורים אלו קובעים שאין לספר דברי גנות על הזולת אפילו אם הם דברי אמת. נייר זה דן באיזון הראוי בין שני ערכים אלו מנקודת מבט יהודית.

החובה לדווח על עוולה

אדם היודע על שימוש מושחת בכספי ציבור, ובידו לתקן עוולה זו על ידי דיווח, לגורמים הממונים - מחויב לעשות זאת מיוזמתו, אף אם לא נתבקש¹. חובה זו נובעת משני עקרונות הלכתיים:

א. **השבת אבידה**: בכל מקרה בו ניתן להציל את הזולת מהפסד חובה לעשות זאת, אלא אם כן יגרם נזק למציל או לרכושו. במקרה זה מדובר באובדן הכסף הציבורי.

ב. **"לא תעמוד על דם רעך"**: חכמנו הרחיבו חיוב זה שמקורו בהצלת חיים גם להצלת ממון חברו². יש לציין שחובת דיווח זו בהלכה היהודית רחבה הרבה יותר מחובת הדיווח שהטיל החוק הישראלי, שהסתפק בקביעת חובה לדווח על עבירה שנעברה כנגד קטינים וחסרי ישע בלבד³.

כאמור, הדיווח הינו מצווה ולא עבירה, ובלבד שנשמרים הכללים הקבועים בחוק החופפים לדרישות ההלכה: התלונה מבוססת, נעשית בתום לב, ומיועדת רק לגורם הבודק. ההלכה מוסיפה דרישה נוספת והיא, כי בטרם ידווח על העבירה לגורמים המתאימים ינסה המדווח לדבר על ליבו של עובר העבירה שיתקן את מעשיו, אם הדבר אפשרי⁴, במידה וכללים אלו אינם נשמרים הדיווח הוא עבירת לשון הרע על פי ההלכה היהודית. במסורת היהודית עבירת לשון הרע נחשבת לחמורה במיוחד⁵.

עידוד הדיווח

הרב משה פיינשטיין בתשובה⁶ קבע שאסור למורה לעודד את תלמידיו להלשין על דבר מגונה שעשו חבריהם, כיוון שהדבר יביא את התלמידים להקל ראש באיסור לשון הרע גם שלא לתועלת. זאת למרות שהלשנה זו היא לתועלת חינוכית.

אולם אין ללמוד מתשובה זו שאין לעודד אנשים לדווח על שחיתות ופגם בטוהר המידות. הרב משה פיינשטיין מתייחס לשאלה חינוכית בלבד, וקובע שחשש מפני הנזק החינוכי שעלול להיגרם לכלל התלמידים כתוצאה מקריאה של המורה לדווח, גובר על התועלת החינוכית שעשויה להיות מושגת כלפי התלמיד שפשע⁷, אך כאשר התועלת החיובית של הצלה מן העושה מאוד ברורה, ואל מול החשש מהנזק החינוכי שבקריאה לדווח על גנות חברו, עומד החשש של התפשטות נגע השחיתות הציבורית הפוגע בכספם בכבודם ובביטחונם של יחידים ושל ציבור, והעלול לפורר את כל החברה, אין בעידוד חובת הדיווח עבירה אלא מצווה גדולה.⁸ דברים ממצים בעניין זה כבר כתב ר' ישראל איסרלין, מגדולי רבני אשכנז במאה ה"ו⁹:

בספרי המוסר האריכו בחומר איסור לשון הרע, וראיתי לנכון להעיר לאידך גיסא, שיש עון גדול יותר מזה, וגם הוא מצוי ביותר, וזהו מי שמונע עצמו מלגלות אוזן חברו במקום שיש צורך להציל עשוק מיד עושקו, מפני שחושש לאיסור לשון הרע.

¹ שו"ת משכנות יעקב (סי' יב), שער משפט סי' כח ס"ק ב, יחוה דעת חלק ד סי' ס. אם היודע נתבע בפועל להעיד חלה עליו גם מצווה עשה בפני עצמה להעיד כמו שמבואר ברמב"ם הלכות עדות א, א.

² ספרא פרשת קדושים פרשה ב פרק ד ספר המצוות לרמב"ם (ל"ת רצז) והשאלות (סי' פג).

³ סעיף 368 ד לחוק העונשין התשל"ז-1977. סעיף 262 לחוק העונשים קובע עונש שנתיים על אי מניעת פשע שעתיד להתבצע אך לא קובע חובה לדווח על פשע שכבר התבצע. ישנה חובה להתריע על פשע העומד להתבצע.

⁴ חפץ חיים הלכות לשון הרע כלל י סעיף ב.

⁵ רמב"ם דעות ז, ג.

⁶ אגרות משה יורה דעה ח"ב סי' קג.

⁷ כך הבהיר הרב פיינשטיין עצמו בתשובה אחרת אגרות משה יורה דעה ח"ד סי' ל.

⁸ רבנו יונה מגירונדי, שערי תשובה, שער ג, מאמר רכא; רמ"א חושן משפט תכא, א; הרב איסר יהודה אונטרמן, "גדרי פיקוח נפש", בצומת התורה ומדינה, כרך ג עמ' 342; הרב שלמה אישון, "חוק יסוד כבוד האדם וחירותו לאור ההלכה" תחומין טז עמ' 334; הרב ז"י גולדברג, "הוצאת דיבה שיש בעצם התביעה בבית דין", תחומין כ (תש"ס), עמ' 34.

⁹ פתחי תשובה אורח חיים סי' קנו. הובאו דבריו על ידי הרב עובדיה יוסף בשו"ת יחוה דעת חלק ד סימן ס.